

“небезпечної близькості” оберталася сірою прозою все більш важкого пошуку заробітків і харчування, все менш налагодженого побуту та все меншою фізичною захищеністю людини”⁴⁶.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, життя в українських містах протягом 1917 р. зводилось до пошуку елементарних засобів для виживання. Економічна розруха, спричинена Першою світовою війною, остаточно перетворилась на суспільний колапс з розвитком революційних подій 1917 р. Реаліями тогочасного життя пересічного громадянина були проблеми пошуку грошей, продовольства, одягу, житла, палива. Революційна хвиля призвела до сплеску злочинності та спричинила активізацію тіншових засобів заробітку: спекуляції, проституції, наркоторгівлі, у свою чергу, це призвело до зростання рівня девіантної поведінки населення, що робило життя в містах небезпечним.

У цілому серед різних верств українського суспільства протягом 1917 р. панували різні настрої. Поведінка мешканців українських міст визначалася здебільшого психологією та світосприйняттям того прошарку, до якого вони належали. Представники певного кола взагалі поділяли погляди та переконання, властиві даній соціальній групі, й керувалися ними у своїй повсякденній діяльності.

УДК 94(477.63):271.222–754“1917”

ФІНАНСОВЕ ТА МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ У 1917 р.

Є. О. Сніда

(Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ)

Проаналізовано фінансове і матеріальне становище Катеринославської духовної семінарії, виявлено джерела та шляхи її фінансування за матеріалами звіту 1917 р.

Ключові слова: Катеринослав; православна церква; духовна семінарія; фінансове та матеріальне забезпечення.

The headline of the article is financial and material position of Katerinoslav spiritual seminary, sources and ways of it's financing on the materials of report in 1917.

Key words: Katerinoslav; Orthodox Church; spiritual seminary; financial and material providing.

Постановка проблеми. Катеринославська духовна семінарія понад століття від моменту переведення у 1803 р. з Полтави була потужним культурно-освітнім осередком усієї єпархії, яка охоплювала території сучасних Дніпропетровської, Запорізької, Донецької, частини Херсонської, Луганської областей, а також м. Ростов-на-Дону та Нахічевань. За свою історію навчальний заклад підготував чимало знаних церковних діячів, серед яких доглядач Бахмутського духовного училища А. В. Лисенков, єпископ Олексій (Дородніцин), префект семінарії архієпископ Дмитрій (Сулима) та ін. Утім, здійснення широкої освітньої діяльності було би неможливим без належного матеріального та фінансового забезпечення. З огляду на це дуже цікаве в науковому сенсі питання про джерела фінансування, економічний стан і матеріальне забезпечення семінарії в 1917 р. У цей час суспільство опинилося на шляху історичних випробувань, зумовлених Лютневою революцією та Жовтневим переворотом, що підготували ґрунт для панування системної невизначеності, політичної боротьби за владу, браку належного державного та церковного контролю за перебігом освітньо-навчального процесу. Актуальності дослідженню додає факт відсутності спеціальних наукових праць щодо зазначеної проблеми.

Мета статті полягає в дослідженні та аналізі фінансового і матеріального забезпечення Катеринославської духовної семінарії за матеріалами звіту 1917 р.

© Є. О. Сніда, 2014

⁴⁶ Нарский И. Жизнь в катастрофе. Будни населения Урала в 1917–1922 гг. – М., 2001. – С. 385.

Виклад основного матеріалу. Катеринославська духовна семінарія була головним навчальним закладом губернії, котрий готував майбутніх служителів церкви. У структурній підпорядкованості семінарії станом на 1917 р. були три повітових духовних училища – Бахмутське, Маріупольське та Катеринославське¹. Отже, для здійснення широкої планової освітньої діяльності семінарія потребувала належного фінансування та матеріального забезпечення.

Як і кожний заклад духовного відомства Російської православної церкви (РПЦ), семінарія в 1917 р. мала декілька джерел фінансування. Залежно від шляхів надходження їх можна класифікувати на: 1) недоторканий семінарський капітал, коли вся сума перебувала на рахунках державних банків, а на забезпечення семінарії використовувалися лише відсоткові кошти від капіталу; 2) стипендіальний капітал, який перебував у свідоцтвах відсоткової державної ренти та іменних пожертвуваннях; 3) державне фінансування, що здійснювалося через губернське державне казначейство; 4) внески світських та духовних осіб; 5) фінансування Катеринославською духовною консисторією та іншими структурними підрозділами церкви; 6) невикористані залишки від попереднього року².

Зазначені джерела 1917 р. дали семінарії чималі грошові надходження у розмірі 236 812 руб. 93 коп. (з них 236 421 руб. 93 коп. готівкою, 400 руб. – кредитними білетами)³. При цьому від загального бюджету 1916 р. залишилося невикористаних 44 335 руб. 63 коп., які становили окрему статтю доходів семінарії, хоча зараховувалися до сукупного кошторису⁴.

Наведені показники свідчать про те, що фінансова забезпеченість духовної семінарії у 1916 р., незважаючи на складну фінансово-економічну ситуацію в імперії, була на належному рівні, що створювало оптимальні умови для повноцінного функціонування цього духовного закладу.

Надлишковість коштів насамперед спостерігалася за статтею витрат стипендіального фонду закладу, де невикористана сума становила 13 410 руб. 97 коп.⁵ Можна лише припустити, що неповна виплата стипендій була пов'язана із позбавленням права деяких семінаристів отримувати стипендію чи відрахуванням останніх. Іншою статтею витрат, за якою залишилися невикористані фінансові ресурси, була сума обігового капіталу в розмірі 22 469 руб. 70 коп., який мав повернутися до духовно-навчального фонду⁶. Зокрема, ці видатки передбачалися на потреби місіонерського відділу при фундаментальній єпархіальній бібліотеці, а також для утримання саду, городу та гуртожитку семінарії.

На відміну від попереднього 1916 р., надходження до бюджету Катеринославської духовної семінарії в 1917 р. зросли та становили 236 421 руб. 93 коп.⁷ Зокрема, левову частку бюджетного приросту становила державна фінансова підтримка, яка порівняно з 1916 р. збільшилася і дорівнювала майже половині всіх надходжень – 100 040 руб. 80 коп. (семінарія отримала кошти від Катеринославського губернського казначейства). Частину цих коштів управління семінарії мало передати на утримання повітових духовних училищ⁸.

До недержавних джерел фінансування семінарії належали кошти Катеринославської духовної консисторії на суму 50 000 руб., отримані за рахунок церковних прибутків – кухольних, гаманцевих і свічкових зборів⁹. Їх переказ на рахунки семінарії було здійснено у два етапи – 4 лютого та 5 липня 1917 р. Крім того, семінарія отримувала кошти від структурних підрозділів єпархії – благочиній, загальна сума яких становила 21 236 руб. Між іншим, найбільшу фінансову допомогу надавали благочинія Бахмутського повіту, міста Ростов і Нахичевань, які перебували у підпорядкуванні консисторії¹⁰.

¹ Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф. 106. – Оп. 1. – Спр. 305 а. – Арк. 22 зв.

² Там само. – Арк. 4, 6.

³ Там само. – Арк. 18 зв.

⁴ Там само. – Арк. 2.

⁵ Там само. – Арк. 3, 4.

⁶ Там само. – Арк. 5.

⁷ Там само. – Арк. 18 зв.

⁸ Там само. – Арк. 8.

⁹ Там само. – Арк. 6.

¹⁰ Там само. – Арк. 9, 11.

Серед інших джерел прибутків семінарії зазначимо постійну матеріальну підтримку в забезпеченні навчального процесу Катеринославського єпархіального свічкового заводу. У 1917 р. на баланс семінарії ним було перераховано 22 346 руб., які у повному обсязі були використані на видачу надбавок для утримання співробітників (7975 руб.), одноразову допомогу служителям семінарії згідно із законом від 1 червня 1917 р. (5371 руб.), утримання семінарії (9000 руб.). До того ж, управління єпархіального свічкового заводу додатково перераховувало семінарії як щорічну допомогу кошти на суму 7236 руб. 30 коп.¹¹

Отже, революційні потрясіння впродовж 1917 р. не позначилися суттєво на фінансово-економічному становищі Катеринославської духовної семінарії. Навпаки, її бюджет у 1917 р. лише зріс, чому сприяла насамперед стабільна фінансова підтримка з боку держави, а також прагнення самої церкви в умовах політичного розколу суспільства втримувати за собою позиції духовного лідера, зокрема і через високу фахову підготовку служителів церкви у власних навчальних закладах.

Збільшення фінансування Катеринославської семінарії в 1917 р. призвело до зростання видатків на її утримання. Більше того, сума невикористаних коштів порівняно з 1916 р. скоротилася на 10 414 руб. 72 коп. – з 44 335 руб. 63 коп. до 33 920 руб. 91 коп.¹²

Видатки семінарії у 1917 р. розподілялися за п'ятьма статтями. Найбільша сума асигнувалась на утримання штатних працівників, яких нараховувалося двадцять три особи. Для цього з бюджету навчального закладу було виділено 45 711 руб. 71 коп.¹³ Як правило, на подібні потреби використовувалися кошти, що надходили від держави. Із цієї суми перерахували в емеритуру (пенсійну касу) 3783 руб. Принагідно зазначимо, що на пенсійному утриманні семінарії в 1917 р. було п'ятеро осіб: два колишні ректори духовної семінарії – протоієреї Олексій Лебедев та Андрій Одинцов, кожен з яких отримував пенсію 833 руб., колишній викладач Павло Хотовицький – 637 руб., а також дві вдови викладачів: Наталя Сахарова – 325 руб. та Єлизавета Павловська – 455 руб.¹⁴

Розмір утримання залежав від стажу роботи, духовного сану та посади, тижневого навчального навантаження. Наприклад, ректор семінарії (на той час її очолював протоієрей Йосиф Кречетович) отримував жалування в розмірі 3822 руб. на рік; до того ж йому оплачувалося наймане житло. Інспектор семінарії, який за відсутності ректора нерідко виконував його обов'язки (цю посаду в 1917 р. обіймав протоієрей Андрій Мурін), отримував 2940 руб. У середньому викладач семінарії отримував 1300–1500 руб. на рік. Для порівняння: народний учитель у 1917 р. отримував річну зарплату 552 руб.¹⁵ Відтак, фінансова забезпеченість викладачів духовних навчальних закладів була майже втричі вищою, ніж світських.

Щоб зрозуміти, наскільки зазначена зарплата задовольняла потреби духовенства та членів їхніх родин, яких було не менше п'яти, наведемо орієнтовний склад тогочасного споживчого кошика і ціни на товари повсякденного вжитку. Так, у серпні 1917 р. пуд (16,38 кг) пшеничного борошна коштував 9 руб. 80 коп., пуд цукру-рафінаду – 25 руб. 40 коп., цукру-піску – 50 руб. 35 коп., фунт (453,6 грама) житнього хліба – 0,13 руб., пшеничного – 0,23 руб., фунт м'яса яловичини – 0,8 руб., фунт свіжого масла – 9 руб., а солоного – 6 руб., фунт чаю – 18 руб., фунт мила – 1,7–1,8 руб., сірники – 0,7–0,8 руб. за 10 коробок, пуд дров – 1,6 руб., пуд картоплі – 3 руб. 35 коп.¹⁶

Інша стаття видатків пов'язана з утриманням вихованців семінарії насамперед виплатою стипендій, матеріальним забезпеченням і виплатою різної фінансової допомоги семінаристам. Згідно з кошторисом семінарії, у 1917 р. на це було передбачено 11 945 руб. 68 коп. За певними критеріями – активність у житті семінарії, відмінне навчання, відсутність батьків – вихованці могли претендувати на різні стипендії. Загалом протягом 1917 р. 11 семінаристів отримували

¹¹ Там само. – Арк. 14 зв.

¹² Там само. – Арк. 28.

¹³ Там само. – Арк. 21.

¹⁴ Там само. – Арк. 38.

¹⁵ *Кара-Мурза С. Г.* Советская цивилизация. – М. : Алгоритм, 2001. – Т. 1. От начала до Великой Победы. – С. 48.

¹⁶ *Потанова О. Б.* Матеріальне забезпечення духовенства в Україні у 1917–1920 рр. // *Гілея : наук. вісник : зб. наук. пр.* – К., 2010. – Вип. 33. – С. 3.

синодальні стипендії, 10 – єпархіальні, по одному – стипендії Кирило-Мефодіївського товариства, єпископа Далмата, імені І. В. Ващинського. До речі, на започаткування стипендії Св. Синоду було виділено 2179 руб. 53 коп.¹⁷ Крім того, існувала стипендія імені протоієрея Д. Донцова, яка призначалася для допомоги найбіднішому з вихованців, котрий закінчував курс навчання, і становила 1100 руб. До того ж четверо семінаристів отримували щомісячну допомогу в розмірі 25 руб.¹⁸

Задля забезпечення навчального процесу значні кошти витрачалися на фінансування структурних підрозділів семінарії, зокрема власної бібліотеки, яка щорічно обходилася закладом на суму в 725 руб., фізкабінету – 285 руб., а також власної лікарні, яка утримувалася спільно з єпархіальною владою¹⁹.

Близько третини коштів спрямовувалися на розвиток духовно-освітньої системи єпархії. На утримання підпорядкованих повітових духовних училищ та повітових шкіл з бюджету семінарії було виділено 51 072 руб., а в середині поточного року додатково асигновано ще 25 266 руб. 60 коп. Так, Катеринославське духовне училище отримало 22 032 руб., Бахмутське – 14 568 руб., Маріупольське – 14 472 руб.²⁰ Тобто загальні витрати на зазначені потреби становили 76 338 руб.

Сукупні витрати Катеринославської духовної семінарії у 1917 р. були чималими – 221 065 руб. 02 коп. Можна з упевненістю стверджувати, що фінансово-матеріальне становище єпархії було доволі високим, адже кошторис семінарії становив одну дванадцятю частину бюджету м. Катеринослава, який нараховував 2 412 072 руб. 55 коп.²¹ Усе фінансове життя семінарії контролювалось Єпархіальним ревізійним комітетом, який наприкінці старого – на початку нового року приймав і перевіряв усі прибутково-видаткові документи духовного навчального закладу.

Незважаючи на достатнє фінансування семінарії у 1917 р., все ж спостерігалися певні труднощі у матеріальному забезпеченні семінаристів. Насамперед причиною тому було збільшення кількості вихованців до 797 осіб. Зростання набору майже на 100 чоловік порівняно з 1916 р. призвело до проблеми забезпечення навчального процесу аудиторним фондом. Для вирішення цього питання вихованців Катеринославської духовної семінарії розділили на дві групи з піврічним терміном навчання. Перша група, у складі 355 семінаристів 1-го, 3-го та 6-го класів, мала пройти освітній курс до 1 грудня 1917 р., а друга – 442 особи (2-й, 4-й і 5-й класи) – з 5 березня 1918 р. Серед тих вихованців, хто навчався у першому півріччі, на державному утриманні були 59, напівдержавному – 16, а у другому півріччі – 26 і 49 семінаристів відповідно²².

Вихованці-сироти та семінаристи, які перебували на державному утриманні, крім того, мали забезпечуватися з бюджету семінарії одягом і взуттям. Натомість через недостатнє фінансування та неможливість використання коштів, закріплених за іншими статтями видатків, нужденні отримали лише взуття, а в першому півріччі – ще й літні костюми, у другому півріччі одяг не видавався²³. Вочевидь, матеріальна забезпеченість вихованців, була насамперед пов'язана з браком коштів, передбачених на утримання семінаристів зазначеної категорії.

Не все гаразд було із забезпеченням семінаристів житлом. З-поміж 355 вихованців у першому півріччі лише 64 станом на вересень 1917 р. проживали в гуртожитку, що розташовувався при семінарській лікарні та зразковій школі, решта – у власних найманих квартирах. Проте утримання гуртожитку на балансі духовної семінарії виявилось справою не з легких. По-перше, в поточному році гуртожиток було електрифіковано, що обійшлося семінарії в 1756 руб. По-друге, певні труднощі виникли у зв'язку з тим, що з 1 грудня ціни на електроенергію підвищилися майже вчетверо – з 37 коп. за кВт до 1 руб. 20 коп.²⁴

Через збільшення кількості семінаристів у результаті нового набору та на численні прохання їхніх батьків у приміщенні пастирсько-псаломної школи обладнали новий гуртожиток з

¹⁷ ДАДО. – Ф. 106. – Оп. 1. – Спр. 305 а. – Арк. 5, 73.

¹⁸ Там само. – Арк. 4, 73.

¹⁹ Там само. – Арк. 22 зв.

²⁰ Там само. – Арк. 8.

²¹ Весь Катеринослав. Адрес-календарь на 1913 г. – Катеринослав, 1913. – С. 155.

²² ДАДО. – Ф. 106. – Оп. 1. – Спр. 305 а. – Арк. 73.

²³ Там само.

²⁴ Там само. – Арк. 14 зв.

їдальнею приблизно на 150–160 місць. За харчування встановлювалася диференційована щомісячна оплата: для позабюджетних семінаристів – 50 руб., для тих, хто був на частковому державному утриманні, – 20 руб. Причому всі в обов'язковому порядку мали надати разову допомогу в розмірі 10 руб. на облагородження їдальні²⁵. До речі, в їдальні було триразове харчування зі змінним меню. На перше подавали борщ, який подеколи чергувався із супом та галушками, на друге – кашу перлову або ячну, рисові чи картопляні котлети, зрідка з яловичини, картоплю смажену або картопляне пюре, макарони, вареники з картоплею та капустою, смажене м'ясо, рибу, на третє – шуляки, різні узвари.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, проаналізувавши рівень фінансово-матеріального забезпечення Катеринославської духовної семінарії за 1917 р., виокремлюємо дві тенденції. По-перше, духовний навчальний заклад мав потужні економічні основи своєї діяльності, незважаючи на кризові явища, які охопили країну. Насамперед, це пояснюється значною державною фінансовою підтримкою, що становила половину всіх надходжень до бюджету семінарії. По-друге, достатнє фінансування необ'єктивно позначалося на матеріальному забезпеченні вихованців духовної семінарії, оскільки кошти на зазначені потреби надходили з позадержавних джерел, тобто не було стабільності в їх отриманні. Це, у свою чергу, викликало проблеми з житловим, аудиторним фондами, а також у забезпеченні належного рівня навчального процесу. Вагомим чинником, який впливав на розв'язання семінарією економічних проблем, було позбавлення самостійності останньої у вирішенні фінансових питань і встановлення чіткого контролю з боку ревізійно-контрольних органів єпархії.

²⁵ Там само. – Арк. 72.